

Biskup, Marian

Nieznane zjazdy Prus Krzyżackich z początków XVI wieku

Acta Universitatis Nicolai Copernici. Historia 18 (128), 63-73

1982

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Zakład Historii Pomorza
Instytut Historii PAN

Marian Biskup

NIEZNANE ZJAZDY PRUS KRZYŻACKICH Z POCZĄTKÓW XVI WIEKU

Zarys treści. Niedostatki i braki edycji tomu 5, *Acten der Ständetage Preussens* M. Toeppena. Ustalenia dalszych zjazdów stanów Prus Krzyżackich w czasach w. mistrza Fryderyka dla lat 1504—1508. Zjazdy stanów Prus Krzyżackich z 1513 r.

Wszystkie badania nad ustrojem stanowym Prus Krzyżackich aż po 1525 rok opierały i opierają się na fundamentalnej, 5-tomowej edycji aktów zjazdów Maxa Toeppena¹. Mimo upływu 100 lat służy ona dobrze do dzisiaj, mimo odkrywanych przez jej użytkowników niedociągnięć natury edytorskiej, zrozumiałej z perspektywy czasu i warunków pracy tego niezmordowanego wydawcy źródeł przeszłości ziem pomorsko-pruskich.

W edycji Toeppena pewien wyłom stanowi jednak tom piąty, ostatni, zawierający pod koniec materiały dla okresu dwóch ostatnich książęcych wielkich mistrzów — Fryderyka saskiego (1498—1510) i Albrechta von Hohenzollern-Ansbach (1511—1525). Zastanawiają one zarówno stosunkowo niewielką ilością przekazów², jak i ich bardzo skomprimowaną niekiedy objętością, zwłaszcza zaś lakonicznością regestów niektórych pozycji. Uderza też nadmierna ogólnikowość czy niejasność przypuszczalnych datacji oraz dane o zjazdach zapowiadanych, ale przesuniętych, dla których brak jednak dalszych informacji źródłowych³. Wobec bogactwa archiwaliów zakonu krzyżackiego, szczególnie obfitych dla tego okresu w kopiariuszu kancelarii w. mistrzów (Ordensfolianten), stanowi to zjawisko uderzające. Zdaje się więc nie ulegać wątpliwości, że zasłużony

¹ *Acten der Ständetage Preussens unter der Herrschaft des Deutschen Ordens*, wyd. M. Toeppen, t. 1—5 (cyt. AST), Leipzig 1878—1886.

² *Ibid.*, t. 5, s. 447—778, nr 149—298, tj. tylko 150 pozycji na 28 lat.

³ Zob. *ibid.*, nr 204 — por. niżej.

wydawca, najwyraźniej przyspieszając ukończenie wieloletniej edycji, nie przeprowadził dla ostatniego tomu dodatkowej, niewątpliwie czasochłonnej, kwerendy we wszystkich po dzień dzisiejszy niezregestrowanych „Ordensfolianten” w ówczesnym Archiwum zakonu krzyżackiego w Staatsarchiv w Królewcu. Byłaby ona tym bardziej wskazana, że nie dysponował dla tego okresu recesami stanowymi z kancelarii miejskich, zwłaszcza gdańskimi, które dotyczą już zjazdów stanów Prus Królewskich i tylko sporadycznie poselstw rady Gdańska czy stanów do Prus Zakonnych⁴.

Wniosek powyższy nasunął się przy przeprowadzaniu obszerniejszej kwerendy dla lat 1498—1519, tj. dla większości okresu obu książęcych wielkich mistrzów. Znalazło się bowiem właśnie w „Ordensfolianten” znajdujących się do 1979 r. w Staatliches Archivlager, Göttingen (RFN), kilka przekazów, które zdają się — częściowo rzecz jasna — ujawniać luki zasłużonej edycji Toeppena. Odkładając na inne miejsce druk całości tych materiałów, pragnąłbym zasygnalizować tutaj najistotniejsze wnioski wypływające z nich. Wydaje się to tym konieczniejsze, gdyż dotychczasowe opracowania zagadnień stanowych schyłkowego okresu Prus Krzyżackich — wraz z samym Toeppenem w jego komentarzu (Rückblick) — bazowały na podstawie źródłowej t. 5 *Acten* i wyciągały wnioski właśnie głównie na niej oparte⁵.

*
*
*

Przypomnieć wypada na wstępie, że okres panowania w. mistrza Fryderyka saskiego (1498—1510) charakteryzował się w życiu stanowym Prus Krzyżackich dwoma zjawiskami: utrwaleniem roli radców w. mistrza powoływanych spośród najznacześniejszych rodzin tzw. nowej szlachty (tj. tworzącej się grupy junkierskiej) oraz członków rad trzech miast Królewca (Starego Miasta, Knipawy i Lipnika) wzywanych najczęściej na spotkania ze zwierzchnikiem Zakonu i jego państwa, bez udziału średniego rycerstwa i małych miast. Zjawisko to występowało już wprawdzie wcześniej, najdalej od schyłku lat siedemdziesiątych XV w.⁶, jednak

⁴ Por. *Akta Stanów Prus Królewskich*, t. 3, cz. 2, wyd. K. Górski i M. Biskup, Toruń 1964, t. 4, cz. 1—2, wyd. M. Biskup przy współpracy K. Górskiego, Toruń 1966—1967; t. 5, cz. 1—3, wyd. M. Biskup, Toruń 1973—1975.

⁵ Zwłaszcza H. Freiwald, *Markgraf Albrecht von Ansbach-Kulmbach und seine landständische Politik*, Kulmbach 1961, s. 33 i n.; por. też K. Forstreuter, *Vom Ordensstaat zum Fürstentum*, Kitzingen/Main [1951], s. 21 i n. Luki edycji tomu 5 AST dla lat 1511—1525 dostrzegł już E. Joachim, *Die Politik des letzten Hochmeisters in Preussen Albrecht von Brandenburg*, Leipzig 1892, s. 36 i n., jednak sprostereżenia te zostały na ogół niewykorzystane.

⁶ L. Dralle, *Der Staat des Deutschen Ordens in Preussen nach dem 2. Thorner Frieden*, Wiesbaden 1975, s. 146 i n.

Fryderyk wprowadził zwoływanie radców jako zasadę, kreując elitarnych reprezentantów stanów na „radców krajowych” (Landräte) i wprowadzając dystans między swoją książęcą osobą a ogółem stanów. Przez „radców krajowych” oddziaływał zresztą na podejmowane przez nie uchwały⁷. Powyższe zjawisko trzeba mieć stale na uwadze przy analizie recesów zjazdów stanów Prus Zakonnych po 1498 r., gdyż w większości są one zjazdami „radców krajowych”, a nie ogółu stanów.

Drugie istotne zjawisko — to wyjazd Fryderyka z Prus w końcu maja 1507 r. i objęcie władzy przez ustanowionych przez niego czterech regentów spośród biskupów i wyższych urzędników zakonnych. Dalsze zjazdy stanowe (także z „radcami krajowymi”) odbywały się aż do schyłku 1510 r. z inicjatywy i przy udziale regentów.

Mając na uwadze powyższe okoliczności przypomnieć wypada, że w latach 1499—1510, a więc przez 12 lat, odbyło się w Prusach Krzyżackich łącznie 21 zjazdów, uchwyconych w edycji Toeppena⁸:

Rok:	Zjazdy:	Uwagi:
1499	4	
1500	2	
1501	4	
1502	1	
1503	1	Brak resesów zjazdów w sprawie ordynacji krajowej — jest tylko tekst jej (nr 168).
1504	—	
1505	—	
1506	2	
1507	2	Brak recesów zjazdów w sprawie najwyższego sądu apelacyjnego — są tylko opinie miast i rycerstwa o jego założeniach (nr 180—181).
1508	4	
1509	—	
1510	1	
Razem	21	

W okresie 12 lat przypadają więc średnio niecałe 2 zjazdy na rok, co nie jest liczbą wysoką; uderza jednak brak danych dla lat 1504, 1505 i 1509. Brak danych dla lat 1504—1505 (częściowo i dla r. 1506) tłumaczy się spalaniem foliantów Zakonu w Tapiawie. Ale nie tylko z tego powodu liczba zjazdów wydaje się wyraźnie zaniżona.

Istotnie pełniejsza kwerenda w foliantach Zakonu wykazała, że dla 1504 r. daje się jednak uchwycić zjazd radców krajowych z ziem i 3 miast Królewca, który odbył się 10 maja 1504 r., niewątpliwie w samym Królew-

⁷ K. Forstreuter, op. cit., s. 21—22; M. Biskup, *Historia Pomorza*, t. 2, cz. 1, pod red. G. Labudy, Poznań 1976, s. 156.

⁸ AST, t. 5, s. 447—549, nr 149—201.

cu⁹. Na zjeździe tym poinformowano radców o wynikach rokowań, które w połowie kwietnia 1504 r. odbyły się w Toruniu między królem Aleksandrem Jagiellończykiem i jego otoczeniem a poselstwem książąt saskich, zwłaszcza księcia Jerzego — brata w. mistrza, przy obecności tam także poselstwa Zakonu. Jak wiadomo, zakwestionowanie w Toruniu przez Sasów 4 głównych artykułów traktatu toruńskiego z 1466 r. spowodowało odroczenie przez króla całej sprawy do decyzji sejmu walnego, co zresztą dawało w. mistrzowi upragnione przez niego odwołanie kwestii przysięgi wierności dla władcy polskiego¹⁰.

Wydaje się rzeczą prawdopodobną, że także przed wysłaniem poselstwa Zakonu do Torunia w. mistrz odbył spotkanie z radcami krajowymi, inaczej informowanie ich tylko o rezultacie odbytych już rokowań nie miałyby sensu. Przyznać jednak wypada, że w skład poselstwa Zakonu do Aleksandra w Toruniu nie wchodził żaden przedstawiciel stanów.

Nawet dla 1508 r., dla którego Toeppen ustalił aż 4 zjazdy, udało się ustalić jeszcze jeden zjazd „radców krajowych”, zwołany przez regentów do Królewca na 19 grudnia¹¹. Zwołanie nastąpiło na skutek wieści o zawarciu przez Zygmunta I pokoju z Moskwą i przymierza z Tatarami oraz o jego planach przybycia do Prus Królewskich, a także zamiarze wezwania w. mistrza do Poznania wiosną 1509 r. dla złożenia królowi przysięgi wierności. W razie oporu Zygmunt I zamierzał siłą i zniszczeniami ziem Zakonu zmusić go do posłuszeństwa.

Regenci pruscy — obawiający się złego stanu zamków i opozycji wśród stanów — zwołali więc na zjazd urzędników Zakonu i świeckich radców (z ziem i miast Królewca), którym 19 grudnia oznajmili o poczynaniach i zamiarach króla polskiego, które budzą ich niepokój. Poinformowali też o wieściach z Rzeszy uzyskanych od przybyłego stamtąd posła w. mistrza — dra Konrada Schrecka. Fryderyk nie może znikąd uzyskać pomocy na skutek zaabsorbowania cesarza Maksymiliana I w Niderlandach i choroby mistrza niemieckiego Hartmanna von Stockheima. Wielki mistrz zamierza więc udać się na sejm Rzeszy w Wormacji (maj 1509 r.). Z tych powodów regenci nakazują stanom przede wszystkim zaopatrzyć i uzbroić zamki pruskie. Skłóceni między sobą o most na Pregole mieszkańcy Staro Miasta Królewca i Knipawy winni się pogodzić w obliczu zagrożenia.

„Radcy krajowi uprosili zezwolenie na wspólną naradę z dostojnikami Zakonu — czterech spośród nich zostało delegowanych na wspólną obrady. W toku dyskusji radcy oznajmili, że w. mistrz liczy na zbrojną pomoc

⁹ Staatl. Archivlager, Göttingen, OF 22, s. 1059.

¹⁰ O rokowaniach toruńskich por. *Akta Aleksandra*, wyd. F. Papée, Kraków 1927, nr 240—242; tenże, *Aleksander Jagiellończyk*, Kraków 1949, s. 91.

¹¹ Staatl. Archivlager, Göttingen, OF 30, s. 47—52 oraz OF 27, s. 34—37; por. też J. Voigt, *Geschichte Preussens*, t. 9, Königsberg 1839, s. 363.

jedynie od stanów, jednak nie zdołają one przeciwstawić się królowi polskiemu. Jeśli Fryderyk nie może nigdzie uzyskać pomocy, niech lepiej pomyśli o innych sposobach załatwienia konfliktu z Polską, gdyż ciągnie się on już zbyt długo i należy go zakończyć. Część rycerstwa nie chce wojny, a jeśli do niej dojdzie bez uzyskania zbrojnej pomocy z zewnątrz, wówczas zamierza ono odpaść (tj. poddać się Polsce). Jeśli będzie uchwalać się podatek krajowy, to winien on zostać obrócony na cele pokojowe w Prusach, a nie na wojnę, inaczej dojść może do poruszenia (uffgebot) ¹². Radzono też, aby w. mistrz, nie zaniedbując zaopatrzenia zamków, zwrócił się do księcia Jerzego saskiego, żeby ten zadziałał osobiście u króla Zygmunta w sprawie Fryderyka ¹³.

Dodać wypada, że z relacją o wynikach zjazdu regenci wysłali posła do w. mistrza w Miśni w osobie Jerzego Truchsessa, wyjaśniając też, że nie wystąpili przeciw rycerstwu z obawy przed oporem przy uchwalaniu podatku na cele wojenne.

Poza informacją o piątym zjeździe regentów pruskich z przedstawicielami stanów w 1508 r., uzyskujemy więc niezwykle cenne dane o: 1) włączaniu przez regentów „radców krajowych” dla załatwienia spraw konfliktu w. mistrza z Polską; 2) wyraźnej opozycji części tych radców przeciw wytrwałemu, bo dziesięcioletniemu już oporowi w. mistrza Fryderyka wobec traktatu toruńskiego — fakt dotąd słabo znany, a niewątpliwie utrudniający politykę Zakonu w Prusach.

Ogólnie więc, w świetle dotychczasowej kwerendy, ilość zjazdów stanów w Prusach Krzyżackich w czasach wielkiego mistrza Fryderyka w latach 1499—1510 ulega zwiększeniu do 23. Do liczby tej należałoby też doliczyć — nie uwidocznione osobno w edycji Toeppena — zjazdy stanów w 1503 r. dla dyskusji nad ordynacją krajową ¹⁴ oraz w 1507 r. dla dyskusji nad projektem najwyższego sądu apelacyjnego dla wszystkich sądów ziemskich i miejskich (tzw. Quatembergericht) ¹⁵. Razem więc odbyło się w latach 1499—1510 co najmniej 25 zjazdów stanowych w Prusach Zakonnych, przy czym niektóre z nich (jak zwłaszcza w 1508 r.) zajmowały się także sprawą konfliktu w. mistrza z Polską, ujawniając niedwuznacznie opozycyjną postawę wobec linii politycznej Zakonu.

* * *

- Czasy wielkiego mistrza Albrechta — uwzględniając tylko okres 1511—1519 — dla życia stanowego Prus Zakonnych znamionuje pogłębienie się

¹² Staatl. Archivlager, Göttingen, OF 30, s. 52.

¹³ Ibid., OF 27, s. 37.

¹⁴ AST, t. 5, nr 168.

¹⁵ Ibid., nr 180—181, relacja o opiniach rycerstwa i miast, uzgadnianych wspólnie.

zjawisk z okresu poprzednika, przy rosnącym wpływie „radców krajowych”. Wielki mistrz posługiwał się jednak głównie szlacheckimi radcami, których umiejętnie pozyskiwał dla planów wojny z Polską, tłumiąc przy ich pomocy opór radców Królewca, także przeciwka zwiększonym podatkom¹⁶. Dodać też należy, że Albrecht przybył do Królewca dopiero 22 listopada 1512 r., dlatego początkowo zjazdy nadal zwoływali regenci.

Dla okresu 1511—1519 edycja Toeppena przynosi następujące dane o zjazdach stanowych¹⁷:

Rok:	Zjazdy:	Uwagi:
1511	1	Odbył się w czasie wakansu na urzędzie w. mistrza.
1512	—	Udział przedstawicieli stanów w powitaniu w. mistrza w Królewcu*.
1513	1	Brak recessu zjazdu**.
1514	2	
1515	1	
1516	1	
1517	1	
1518	2	
1519	—	
Razem	9	

* *Scriptores rerum Prussicarum*, t. 5, Leipzig 1874, s. 325.

** Por. *ibid.*, nr 204.

W ciągu 9 lat odbyć się więc miało tylko 9 zjazdów stanowych (nie uwzględniając jednego zgoła lokalnego¹⁸) z władzami Zakonu, przy czym dla dwóch brakuje recessów (bądź ich namiastek — 3 IV 1513 i 2 V 1518 r.). Liczba zjazdów nie jest wysoka i znów budzi podejrzenie, że edycja toeppenowska nie zdołała ogarnąć całości zgromadzeń stanowych i dla tego okresu. Wątpliwości budzi też brak recessów dla niektórych zwoływanych zjazdów.

Kwerenda przeprowadzona w foliantach Zakonu przyniśa dwa istotne uzupełnienia: recess zjazdu stanów z w. mistrzem w Królewcu z 5 stycznia 1513 r. oraz protokół zjazdu stanów także w Królewcu z 3 kwietnia 1513 r.

Reces pierwszego zjazdu¹⁹ informuje, że przybył do Królewca (20 XII 1512 r.) brat w. mistrza — margrabia Kazimierz von Hohenzollern-Ansbach

¹⁶ H. Freiwald, op. cit., s. 61 i n.; M. Biskup, *Historia Pomorza*, t. 2, cz. 1, s. 156—157.

¹⁷ AST, t. 5, s. 549—628, nr 202—242.

¹⁸ *Scriptores rerum Prussicarum*, t. 5, nr 215 (Miłomłyn, II 1515).

¹⁹ Staatl. Archivlager, Göttingen, OF 35, k. 353a—355. — Odbycie tego zjazdu zauważył już E. Joachim, op. cit., t. 1, s. 36, przypis 1. Por. też W. Hubatsch, *Albrecht von Brandenburg-Ansbach*, Heidelberg 1960, s. 45.

(z delegacją zakonną), który przeprowadził z królem Zygmuntem rokowania w Piotrkowie (zakończone tzw. recesem piotrkowskim z 4 XII 1512 r.). Dodajmy, że przewidywał on znaczne złagodzenie warunków traktatu toruńskiego z 1466 r., nadal jednak zobowiązując wielkiego mistrza do realizowania obowiązków wobec władcy polskiego. Albrecht miał przybyć do Poznania 12 kwietnia dla dalszych rozmów i złożenia przysięgi wierności. Reces piotrkowski odrzucał więc nadal ingerencję wszelkich czynników zewnętrznych (papiestwo, Cesarstwo) w stosunki Zakonu z Polską²⁰.

Według recesu królewieckiego Albrecht — od początku wrogo ustosunkowany do treści recesu piotrkowskiego — wezwał po naradzie z bratem i dostojnikami Zakonu już na 5 stycznia 1513 r. do Królewca zjazd — niewątpliwie „radców krajowych”. Wielki mistrz przedłożył im wyniki rokowań w Piotrkowie, wskazując, że ponieważ ustalony tam reces wymaga — jego zdaniem — zezwolenia papieża oraz dostojników niemieckiej i inflanckiej gałęzi, trzeba będzie się wszędzie tam odwołać, co wymaga dłuższej zwłoki. Dlatego zwrócił się już do Zygmunta I prosząc o przesunięcie terminu spotkania (z 12 IV na 29 IX 1513 r.²¹). Prosił też przedstawicieli stanów o radę, jakie kroki może jeszcze podjąć w tej sprawie. Jednocześnie poufnie uprzedzono najznacześniejszych reprezentantów stanowych o stratach materialnych, jakie wynikną z artykułu traktatu toruńskiego o udzielaniu zbrojnej pomocy królowi polskiemu przez Zakon.

Odpowiedź stanów była jednak zaskakująco negatywna: nie mogą udzielić rady, gdyż „w. mistrz i Zakon bez ich wiedzy (hinter iren bewust) załatwiali rokowania w Piotrkowie (istotnie nie byli tam reprezentowani przedstawiciele stanów); liczba uczestników zjazdu jest przy tym zbyt mała, nie mają też pełnomocnictw. Gotowi są naradzić się najpierw w domach, zwłaszcza zaś z najstarszymi, którzy zaprzysięgli traktat toruński. Pragną bowiem zachować pokój i żyć w spokoju.

Wielki mistrz w odpowiedzi wyjaśnił, że o wyniku obrad piotrkowskich sam dowiedział się dopiero od brata Kazimierza, samych zaś obrad nie ukrywano przed stanami. Zalecił więc, aby sprawy te omówili w domach i w potrzebie przybyli z pełnomocnictwami. Reprezentanci szlachty pruskiej przedłożyli jeszcze list skierowany do niej przez Zygmunta I. Był to list z 18 X 1511 r. wzywający do zachowania traktatu toruńskiego i zapewnijający o swojej łasce po złożeniu przysięgi przez nowego wielkiego mistrza²².

²⁰ Obszerniej W. Pocięcha, *Geneza hotdu pruskiego (1467—1525)*, Gdynia 1937, s. 54—55. Reces piotrkowski, druk. E. Joachim, op. cit., t. 1, nr 61.

²¹ Por. J. Voigt, op. cit., t. 9, s. 441.

²² Or. w Staatl. Archivlager, Göttingen OBA, nr 19439; por. też *Acta Tomiciana*, t. 1, Poznań 1852, s. 189—190.

Obrady zjazdu królewieckiego z 5 I 1513 r. dowodzą, że stany Prus Krzyżackich, które nowy w. mistrz — czy regencja — nieprzezornie nie przyciągnęli do udziału w delegacji zakonnej do Piotrkowa, uznały to za dobry pretekst, aby uchylić się od udzielenia zwierzchnikowi swojej rady. Działała tutaj zresztą wyraźna obawa przed konsekwencjami dalszego oporu Albrechta wobec znanych im dobrze żądań Zygmunta I i chęć podtrzymania swego uprzednio już zajętego stanowiska: gotowości zachowania traktatu toruńskiego. Protokół ten pokazuje więc raz jeszcze odmienność poglądów władz Zakonu i stanów w najważniejszej dla Prus Krzyżackich sprawie oraz sporadyczność wciągania stanów do pertraktacji z Polską.

Drugi z odnalezionych przekazów stanowi reces zjazdu Albrechta ze stanami Prus Krzyżackich w Królewcu z 3—5 kwietnia 1513 r. Edycja Toeppena zawiera tylko przekaz wstępny — list w. mistrza do Zygmunta I z 13 III 1513 r. — informujący o zamiarze zwołania zjazdu stanów na 3 IV w sprawie ostatnich postulatów króla. Wiadomo też z danych E. Joachima, że zwołanie zjazdu nastąpiło dokładnie 13 marca 1513 r.²³ Zjazd ten — wbrew przypuszczeniu Toeppena — odbył się w zaplanowanym terminie, o czym świadczy reces z kancelarii Zakonu²⁴ i znowu dotyczył jego konfliktu z Polską.

Dnia 4 kwietnia Albrecht przedłożył najpierw na zjeździe ogółu stanów (szlachta większa i średnia, trzy miasta Królewca i małe miasta) informację o korespondencji z Zygmuntem I w sprawie przełożenia terminu wzajemnego spotkania z 12 IV na 29 IX 1513 r., przy czym odczytano zarówno listy w. mistrza (z 5 I i 20 II 1513 r.), jak i pierwszą odpowiedź króla z 16 I 1513 r. (odraczającą decyzję do momentu narady z senatem). Wielki mistrz zaznajomił też zjazd z treścią dalszych listów królewskich (z 6 I, 20 II i 3 III 1513 r.) wzywających do udzielenia pomocy w walce z Moskwą, atakującą ponownie Litwę (do pomocy tej Albrecht jest zobowiązany zgodnie ze swoim powołaniem i traktatem toruńskim); jeśli Albrecht jej odmówi, wówczas przełożenie spotkania z królem będzie niemożliwe. Odczytano też odpowiedź wielkiego mistrza (z 4 III 1513 r.) uzależniającą udzielenie pomocy od opinii dostojników, prałatów i stanów pruskich²⁵ oraz jego ponowny list do króla z 13 III 1513 r. — oznaj-

²³ AST, t. 5, nr 204 — z błędnym regestem M. Toeppena o odroczeniu zjazdu z 3 IV 1513 — w liście w. mistrza mowa wyraźnie o terminie zjazdu „3 IV 1513”, natomiast odroczenie dotyczy terminu spotkania Albrechta z królem do 29 IX 1513; por. E. Joachim, op. cit., t. 1, s. 44, przypis 1, który także zauważył błąd w regescie M. Toeppena.

²⁴ Staatl. Archivlager, Göttingen, OF 35, k. 121—125.

²⁵ Ibid., OF 35, k. 58—60; OBA, nr 19663, 19695, 19704, 19707; por. też *Acta Tomiciana*, t. 2, nr 148 i 180.

miający o zarządzeniu zbrojnego pogotowia przeciw Moskwie i powtarzający decyzję zwołania zjazdu stanów konkretnie już na 3 IV 1513 r. do Królewca, skąd będzie wysłana odpowiedź przez poselstwo, lub na piśmie²⁶.

Po zaznajomieniu się z całością sprawy, stany Prus Zakonnych zaakceptowały odpowiedź udzieloną przez Albrechta królowi, rozumiejąc, że udzielił już obietnicy pomocy zbrojnej; należy bowiem dążyć do zachowania kraju w pokoju i jedności. Zaniepokojony tą interpretacją stanów wielki mistrz wyjaśnił, że musiał zwołać zjazd, gdyż Zygmunt czeka na odpowiedź do tego terminu, inaczej będzie żądał przyjęcia recessu piotrkowskiego lub zaprzysiężenia traktatu toruńskiego. Jeśli pomoc zbrojna będzie udzielona z obowiązku i pod naciskiem, przyniesie to szkodę Zakonowi i Prusom. Jeśli zaś Albrecht nie zrealizuje wezwania króla, wówczas należy obawiać się zniszczenia kraju.

Stany, tak szlachta, jak i przedstawiciele Królewca, zażądali wówczas możliwości narady, przy czym posłowie miejscy zasłaniali się także brakiem pełnomocnictwa. Spotkało się to ze sprzeciwem Albrechta, który wysunął propozycję wybrania wydziału (Ausschus) przedstawicieli stanów i Zakonu dla dalszych, wspólnych narad. Stany, nie odrzucając tej koncepcji, odroczyły jednak odpowiedź do następnego dnia, chcąc naradzić się z innymi.

Dnia 5 kwietnia tylko grupa przedstawicieli stanów oznajmiła wielkiemu mistrzowi, że ogół stanów, w tym także przedstawiciele trzech miast Królewca, po naradzie odrzucił projekt wydziału, gdyż byłoby to zupełną nowością, zresztą poprzednicy Albrechta nie używali stanów do rady. Stany proszą więc o zachowanie ich w jedności i pokoju oraz o przedłożenie ogółowi propozycji ze strony Zakonu.

Albrecht, akcentując, iż nie ukrywał przed reprezentantami stanów tych poważnych kwestii, powtórzył przez biskupa pomezkańskiego Hioba Dobenecka swoje zastrzeżenia dotyczące udzielenia pomocy królowi, co spowoduje konieczność przyjęcia recessu piotrkowskiego lub traktatu toruńskiego. Wówczas Zakon będzie zmuszany przez Polskę do realizowania zbrojnej pomocy, czego Albrecht chciałby uniknąć. Natomiast jeśli nie przyjmie obu tych układów, nie będzie zabezpieczony przed napaścią ze strony Zygmunta. Jest więc gotów udzielić mu zbrojnej pomocy, także za radą swoich krewnych (tj. księcia Kazimierza).

Koncepcja ta, przedłożona gminom Królewca przez biskupa Dobenecka, spotkała się z ich aprobatą i wyrażeniem gotowości uchwalenia podatków, aby Zakon mógł królowi udzielić pomocy; wypomniano jednak uchwały podatkowe podejmowane wcześniej na prośbę w. mistrza Fry-

²⁶ AST, t. 5, nr 204.

deryka i regentów na rzecz rokowań z Polską. Albrecht tłumaczył konieczność ówczesnych wielkich wydatków Zakonu kosztownymi poselstwami, jak i akcją dyplomatyczną swego poprzednika w Rzeszy.

Przedstawiciele stanów oznajmili raz jeszcze, że ponieważ ogół ich zapewne nie zgodzi się na projektowany wydział, ani na wysłanie przez Prusy sił zbrojnych, proszą o ustalenie wysokości pomocy (finansowej) i w jakiej postaci ma zostać udzielona.

Biskup Dobeneck wyjaśnił najpierw, że to dostojnicy Zakonu doradzili Albrechtowi, aby udzielił pomocy królowi, żeby uniknąć czegoś gorszego, jednak bez udziału stanów i ich podatku będzie to nierealne. Wielki mistrz uznał jednak wraz z dostojnikami, że z powodu krótkości czasu nie można obecnie ustalić rozmiarów pomocy zbrojnej Zakonu dla króla. Dlatego wysłano do niego najpierw poselstwo z obietnicą pomocy, a w tym czasie Albrecht przekaże stanom wysokość ich świadczeń. Nie można jednak udzielić Zygmuntowi zbyt wielkiej pomocy, gdyż byłaby ona znacznym obciążeniem dla Prus. Z kolei zbyt niewielkie rozmiary pomocy mogą spowodować niełaszkę ze strony króla i narażić Prusy Zakonne na szyderstwa.

Przedstawiciele rycerstwa i małych miast przyrzekli naradzić się ze swoimi mocodawcami, chociaż gotowi byli dać znaczną pomoc Albrechtowi. Podobnie i wysłannicy miast Królewca zgłosili taką gotowość, prosząc tylko o ustalenie wielkości tej pomocy.

Tyle kwietniowy proces królewski 1513 r., który znowu potwierdza wyraźną niechęć stanów Prus Krzyżackich do prowokowania Polski i gotowość ich do udzielenia jej nawet pomocy, aby tylko zachować pokój. Zarazem ukazuje on także wspólną jeszcze w tym czasie postawę tak szlachty, jak miasta Królewca wobec polityki zewnętrznej nowego w. mistrza. Jest to zjawisko, które po 1515 r. ulegnie radykalnej zmianie na skutek umiejętnego pozyskania przez Albrechta szlachty dla własnych, militarnych celów.

Uwzględniając oba recesy z 1513 r. należy liczbę zjazdów stanów w latach 1511—1519 podwyższyć z 9 na 10, przy czym dodatkowo zyskałoby pełny reces dla kwietniowego zjazdu w 1513 r. Liczba 10 zjazdów nadal jednak pozostaje minimalna.

Celem tych uwag było ukazanie możliwości tkwiących nadal w szerszej kwerendzie w dotąd zbyt mało penetrowanych ogromnych, wartościowych materiałach, jakie stanowią niezregestrowane folianty Zakonu z początków XVI w. Nie było zaś zamiarem autora podważanie wartości edycji Toeppena, gdyż nadal pozostanie ona fundamentem wszelkich najszybszych badań nad historią schyłkowych Prus Krzyżackich, zwłaszcza w ich aspekcie stanowym. Zresztą bez jej istnienia napisanie tych uwag byłoby mało realne.

UNBEKANNTE STÄNDETAGE IM ORDENSSTAAT VOM ANFANG DES XVI. Jh.

(Zusammenfassung)

Der Artikel weist auf die Mängel im B. 5 der Ausgabe der „Acten der Ständelage Preußens“ von Max Toeppen hin, die die Materialien der Ständetagen im Ordensstaat — auch für die letzten großherzoglichen Zeiten Friedrichs von Sachsen (1498—1510) und Albrechts von Hohenzollern-Ansbachenthalten. Im Band wurden auch nicht im vollen Umfang die Materialien aus den „Ordensfolianten“ des Deutschordensarchivs im ehem. Staatsarchiv Königsberg (ab 1979 Staatsarchiv Berlin—Dahlem) berücksichtigt. Das Quellenverzeichnis dieser Materialien, das für die Zeiten des Hochmeisters Friedrich ausgeführt wurde, erwies, daß ein weiterer preußischer Ständetag im Mai 1504 in Königsberg abgehalten wurde und den Verhandlungen des Ordens mit Polen gewidmet war. Darüber hinaus wurde auch im Dezember 1508 nach Königsberg ein preußischer Ständetag berufen, der wiederum dem Konflikt mit Polen und dem drohenden Krieg gewidmet war und dabei die Abneigung der Stände den Kriegsplänen des Ordens gegenüber zum Ausdruck brachte.

Für die Zeit der Amtsausübung des Hochmeisters Albrecht (bis 1519) wurde die Berufung eines weiteren Ständetags nach Königsberg im Januar 1513 festgestellt. Gefunden wurde ein bisher unbekannter Rezeß für eine Tagung im April. Der erste Ständetag befaßte sich mit der Unterstützung der Polenpolitik des Hochmeisters seitens der Stände und wies das Streben nach, die Vereinbarungen des Vertrags zu Toruń (1466) zu wahren. Die andere Tagung brachte das Wohlwollen der Stände zum Ausdruck, die militärische Unterstützung des Ordens für Zygmunt Stary im Kampf gegen Moskau zu verstärken.